

Багато людей, так як і я, відвідували
цей фонтан; але одних уже
нема, а інші мандрують далеко.
Саді

Гірей нахмурений сидів;
Янтар в устах його димився;
Блискучий гурт вельмож-рабів
На хана з острахом дивився;
В палаці тиша залягла;
Усі читали святобливо
Ознаки і журби, і гніву
У тінях грізного чола.
Та раптом володар гордливий
Махнув рукою нетерпливо,
І всі, склонившись, ідуть.

В чертогах сам він, і зітхнуть
На самоті вільніше може.
Жвавіше почуттів пожар
Лицю тепер явити гоже.
Так відбива затон погожий
У склі зибучім зграї хмар.

Що вій замислив, гордовитий?
Які думки в душі горять?
Чи Польщу прагне він скорити?
Чи з Руссю хоче воювать?
Чи помста мариться кривава,
Чи змова сталась у військах,
Горяни навівають страх,
Турбує Генуя лукава?

Ні, вже не вабить ратна слава,
Стомилась від боїв рука;
На серці інша мисль тяжка.
Невже сліди свої злочинні
В гаремі зрада провела
І втіх та пристрасті рабиня
Гяуру серце віддала?

Ні! Жони ханові прекрасні
Думки і поривання власні
В мовчанні мусять берегти;
Сторожа пильна і холодна
Охороняє їх, щоб жодна
Не зміла серцем розцвісти.
Їх криє затінок темниці,
Не бачить їх окольний світ;
Так аравійський пишний квіт
Живе за шибамі теплиці.
Для них в самотності гіркій
Дні, місяці, літа минають
І в необорний обіг свій
Любов і юність забирають.
Тече їх днів одноманіть
Без хвилювання, без пригоди,
І сон гарему розбудить
Не здатен привид насолоди.
Красуні, прагнучи на мить
Хоч будь-чим серце обманить,
Міняють одяги шовкові,
В розвагах тішаються, в розмові,
Або під гомін вод живих
Над їх прозорими струмками
У тіні яворів густих
Літають світлими роями.
Між ними ходить злий євну?х1,

І уникать його даремно;
Його ревливий зір і слух
Простежить кожна мить таємну.
Давно тут запровадив він
Порядок вічний. Воля хана —
Твердий закон його один.
Священну заповідь корана
Не береже пильніше він.
Нездатний прагнути й любити,
Мов кам'яний, він звик терпіти
Зненависть, насміхи, докір,
Нескромних пустощів буяння,
Зневагу, сльози, тихий зір,
І ніжне ремство, і зітхання.
Натуру він жіночу зна,
Що скрізь лукавити ладна —
На волі вольній і в неволі;
Благанням, поглядом німим —
Не ошукать його нічим,
Чужого й радості, і болю.

Коли в пекучі літні дні
Купатись, розпустивши коси,
Ідуть невільниці ставні
І ллється струм срібноголосий
На їх принади чарівні,-
Розваг їх сторож невідступний,
Він тут. Байдужий, непідкупний,
Красунь вабливу голизну
Він спогляда. В добу нічну
Він по гарему тихо бродить;
Нечутно для людських ушей
Крадеться мовчки до дверей,
До лож по килимах підходить;
Всякчасно ханових дружин

Розкішний сон вартує він,
Нічний підслухуючи лепет;
Зітхання, подих, ніжний трепет —
Все ловить між німотних стін.
І горе тій, чий голос сонний
Чуже наймення називав
Чи про кохання беззаконне
Подружці крадькома шептав!

Чому ж печаллю хан окутий?
Чубук в руках його потух;
Німий, не сміючи й дихнути,
У дверях знаку жде євнух.
Весь повен думою одною,
Встає велитель; мовчки він
Іде до пишного покою
Недавно любих ще дружин.

Вони, чекаючи на хана,
Біля грайливого фонтана,
Прославши килими рясні,
Юрбою жвавою сиділи
І оком радісним ловили,
Як риба в ясній глибині
На мармуровім грала дні.
Їй не одна пустунка мила
Сережки золоті ронила.
Навколо срібним поставцем
Щербет невідьниці носили,
І раптом співи задзвеніли,
На весь лунаючи гарем:

Татарська пісня

Дарує небо путь далеку
Тому, хто мучивсь і терпів:
Блажен факір, що бачив Мекку
На старості печальних днів.

2

Блажен, хто береги Дунаю
Сподобивсь кров'ю освятить:
Йому назустріч діва раю
З жагучим зором полетить.

3

Стократ блаженний той, Зареми,
Хто в чарах ніжного півснугу
Голубить в затишку гарему
Тебе, троянду запашну!

Співають. Де ж ти, о Зареми,
Зоря кохання, цвіт гарему?
Бліда, ой леле, і сумна,
Похвал не слухає вона.
Як пальма, зігнута грозою,
Вона поникла головою,
В журбі не зводячи очей:
Зарему розлюбив Гірей.

Він зрадив! Але хто з тобою,
Грузинко, рівний тут красою?
Навкруг лілейного чола
Ти косу двічі обвила;
Твої принадливі очі —
Як сяйво дня, як морок ночі;

Чий голос висловить сильніш
Огненні пориви жадання?
Хто вміє ранити гостріш
Цілунком, повним раювання?
Як серцю, що скорила ти,
Любов до іншої знайти?
Проте, байдужий і жорстокий,
Тебе зневажив хан Гірей,
В холодній темряві ночей
Він бродить хмурий, самотній,
Не знає спокою, відколи
Князівну польську привезли.

Недавно лиш Марія мила
Блакить чужих небес уздріла;
Недавно цвітом чистих мрій
Вона цвіла в землі своїй.
Був сивий батько гордий нею
І звав відрадою своєю.
Закон для нього був один —
Її невинна юна воля.
Одну турботу відав він —
Щоб доньки любленої доля
Була, як майський день, ясна,
Щоб і хвилиною журбою
Їй не затьмарено спокою,
Щоб навіть заміжжям вона
В замилюванні споминати
Могла про вік дівочий свій,
Що пролетів, як сон крилатий.
Усе було приналежне в ній:
І удача тиха, й рухи жваві,
І очі голубі, ласкаві.
Природи щедрої дари
Вона мистецтвом прикрашала:

На арфі вивчилася гри
І учти в замку оживляла.
Юрба вельмож та багачів
Жадала з нею шлюб узяти,
Палких багато юнаків
Таємно мусили страждати.
Але жагучих почуттів
Душа не відала невинна
І в колі подруг молодих,
Серед веселощів та втіх,
Котилась юність бистроплинна.

Минуло все... Орда татар
На Польщу кинулась рікою:
З пожерливістю не такою
Ланами стелиться пожар.
І от сплюндрований війною,
Квітучий край осиротів;
Ні гри, ні сміху, ні розмови,
В печалі села і діброви,
І княжий замок спорожнів.
Смутна Марїїна світлиця...
В домашній церкві, де кругом
Сплять предки віковичним сном.
Нова, з короною й гербом,
Висока виросла гробниця...
В землі ясновельможний пан,
Дочка в неволі. Хазяйнує
Скупий нащадок, вщент руйнує,
Ярмом неславить рідний лан.

Ой леле! Хан Бахчисарая
Князівну юну взяв у бран.
Марія тихо зав'ядає,
Німа гризе її печаль.

Гірей до неї має жаль:
Її мольби й плачі безкраї
Йому нічний тривожать сон,
Гарему строгого закон
Він задля неї пом'якшає.
Похмурий сторож ханських жон
В її кімнату не ввіходить
І в сутінь вишитих запон
На ложе сну її не зводить.
Не сміє очі він свої
Підняти на красу її.
Вона сама в купальні зранку,
Лише невільниця при ній;
Боїться хан на полонянку
Звести жагучий погляд свій.
В кімнаті дальній, самотою,
Живе і мучиться вона,
Мов залетіла до покою
Якась істота неземна.
Перед лицем святої діви
Горить лампада там ясна
І вирок долі нещасливий
Промінням облива своїм,
Смиренна віра там витає —
І в серці спомин виникає
Про рідне поле, рідний дім...
Гіркі там сльози ллє Марія,
Там подруг заздрісних нема;
Вона в скорботі там сама,
А все навколо шаленіє
В розкошуванні. Там надія
Зорею чистою горить.
Там серце, жертва сил гріховних,
Серед пороків неугамовних
Одно святе чуття таїть,

Одну божественну поруку...

.....

.....

Настала ніч; укрили тіні
Тавріди пишної поля;
Солодкі співи солов'їні
Між темних лаврів чую я;
Сіяють зорі, місяць сходить
І з синьої височини
На ліс, на гори, на лани
Томливе сяєво наводить.
В серпанку білім та легкім,
Мов тіней тиховійна згряя,
По вулицях Бахчисарая
Одна до 'дної, з дому в дім.
Квапливо йдуть татарки прості
За давнім звичаєм у гості.
Палац затих; заснув гарем
У несказанній млості мирній;
Натомлена шумливим днем,
Земля дрімає. Сторож вірний,
Дозором обійшов євнух.
Він спить; та, ханові покірний,
І в сні чатує пильний дух.
Всякчасне зради дождання
Спокою не дає йому;
То ніби шелест, то шептання,
То крики чуються крізь тьму.
Ошуканий невірним слухом,
Він прокидається, тремтить,
Наляканим припавши ухом...
Але навколо все мовчить.
Фонтани лиш солодкозвучні
У мармуровій б'ють тюрмі;

Троянди друзі нерозлучні,
Лиш солов'ї дзвенять у темі.
Євнух ще довго прислухався,
Та знов, натовлений, здрімався.

Які чудові мрії й сни
У ночах казкового Сходу!
Як ллються солодко вони
Для мусульманського народу!
Які розкоші у домах,
В пахучих росяних садах,
В гаремах, створених для щастя,
Де все під місяцем німим
Стає примарним і хистким,
Де все в обіймах любострастя!
.....

Всі жони сплять. Не спить одна.
Встає, ледь дишучи, вона;
Іде і двері відчиняє
Квапливо; в темряві нічній
Ступає легко: все тут їй
Таємний страх навіває.
На ложі спить євнух старий.
Ах, серце в нього невмолиме,
І навіть сон його страшний!..
Як дух, вона проходить мимо...
.....

Ось двері знов. Вона підбігла,
Її несмілива рука
Торкнулась вірного замка...
Ввійшла — і в подиві застигла...
Її пойняв таємний страх.
Лампади сяйво золотої,

Ківот в печальному спокої,
Пречиста з сином на руках
І хрест, любові знак святої,-
Грузинко, все в душі твоїй
Щось рідне раптом пробудило,
Все звуками забутих мрій
Неясно вмить заговорило.
Вві сні покоїлась княжна,
Невинна й світла, як весна,
І ніжні лиця рожевіли;
Їх томний усміх осявав,
Хоч сльози ще на них тремтіли:
Так світло місячних заграв
Блищить на росах буйних трав.
Здавалося, що, син едему,
Із неба ангел прилетів
І сльози променисті лив
Над полонянкою гарему...
Зареми бідна, що тобі!
Як серце стислося в журбі!
Склонились мимохіть коліна,
Слова злилися у мольбі:
"О, зглянься, чиста і невинна!..."
Цей стогін молоду княжну
Зненацька розбудив од сну.
Якусь жону перед собою
Враз бачить з острахом вона.
Підводить боязко рукою
І каже тихо їй княжна:
"Хто ти? Північною порою
Чого прийшла?" — "До тебе я:
Врятуй мене. Уся моя
В руках у тебе доля нині...
Жила я в радіснім сп'янінні,
Я знала щастя чарівне..."

Тепер нема від нього й тіні:
Я гину; вислухай мене.

Вродилась я не в цьому краї,
Далеко... Та минулий час
І досі в пам'яті не згас,
І досі в серці виникає.
Мов бачу сніг шпилів стрімких,
Гарячі струмні серед них,
Діброви морок таємничий...
Там інший люд, там інший звичай.
Але чому свій рідний край
Я залишила,— не питай,
Не знаю. Згадую лиш море,
Якусь людину в вишині
Над парусами...
Страх і горе
Були не знані тут мені;
Я в безтурботній тишині
В гаремі пишнім розцвітала
І перших любовців палких
Слухняним серцем дожидала.
Пора настала і для них,
Збулось. Гірей війні кривавій,
Походам хижим край поклав,
Він їх на пестощі ласкаві
В своїм гаремі проміняв.
Перед його орлині очі
Ми стали. Погляд він спішив
На постаті моїй дівочій,
Мене покликав... Охопив
Його й мене вогонь жадання,
Настав земного щастя час.
Ні клевета, ні дорікання,
Ні біль ревнивого страждання

Не розлучали довго нас.
Але з'явилась ти, Маріє,
Мені, ой леле, на загин!
Злочинні загніздились мрії
В його душі. Не хоче він
Моїх і слухати докорів,
Йому жалітися — дарма...
На голос мій, на ніжний порив
У нього відгуку нема.
Проте я буду справедлива.
Я знаю: не твоя вина.
Отож послухай: я вродлива;
В усім гаремі ти одна
Моя суперниця можлива.
Та в мене — пристрасть вогняна,
Та ти любишь, як я, не можеш,
Навіщо ж чаром крижаним
Гірею серце ти тривожиш?
Він був, він мусить бути моїм!
Печать незрадного кохання
Він на уста мої поклав,
Давно всі думи, всі бажання
Гірей з моїми поєднав.
Він зрадить — вмерти я повинна!
Я плачу; бачиш, на коліна
Перед тобою я стаю.
Благаю і молю тебе я:
Віддай мені мого Гірея!..
Прошу я співчуття твого;
Він мій — засліплений тобою!
Презирством, тугою, мольбою,
Чим хочеш, одверни його,
Клянись (хоч я для Алкорана,
Поміж невірницями хана,
Забула віру давніх днів;

Та віра у моїх батьків
Була твоя) — клянися нею
Зарему повернуть Гірею.
Коли ж... мені ти хочеш зла...
Разить кинджалом я умію:
Біля Кавказу я зросла".

Сказала й зникла враз. Марія
Услід ступити не змогла.
Невинній, їй незрозуміла
Розмова пристрастей тяжких,
Але якась в них дивна сила,
Страшне для неї щось у них.
Які слова, які моління
Її врятують від падіння?
Чи долі вирок їй судив
Гіркий останок юних днів
Ганьбою й соромом укрити?
Коли б Гірей її лишив
Самотньо в цій темниці жити,
Забув нещасну, занедбав
Чи, гнівом чорним оповитий,
Життя їй нитку перетяв!
З якою б радістю Марія
Покинула цей марний світ!
Усе минуло, і надія
Зів'яла, як прибитий цвіт!
Земля чужа, страшна надміру!
Вже їй пора, Марію ждуть
І в небеса на лоно миру
Ласкавим усміхом зовуть.
.....

Минули дні; нема її,
Марії, в падолі земному;

У світлих ангелів сім'ї
Радіють ангелу новому.
Та що в труну її звело?
Життя в неволі, в безнадії,
Недуга а чи інше зло?
Хто відає? — Нема Марії!..
Палац похмурий опустів;
Ізнов Гірей його покинув,
Знов у шалений вир боїв
Він із татарами полинув.
У хижих наскоках він знов
Шугає, як у бурю птиця,
Та ще в душі горить любов,
Ще розпач у душі таїться.
Не раз, ллючи ворожу кров,
Підійме шаблю він — із маху
Застигне, ніби кам'яний,
Безумно зводить зір німий
І полотніє, мов зі страху,
І шепче щось, і сліз ріка
По виду темному стіка.

Гарему ханського палати
Не бачать більш його лиця;
Там, вічно змушені страждати,
Під зимним поглядом скопця
Красуні в'януть. Поміж ними
Нема грузинки вже. Вона
Рабами вкинута німими
В пучину вод, і глибина
Взяла її, коли княжна
Лишила цю юдоль пороку.
Хто зна, яка її вина,
Та скарано її жорстоко!
Спустошивши огнем війни

Кавказькі саклі та лани
І села мирної Росії,
В Тавріду повернувся хан
І, в пам'ять бідної Марії,
Поставив з мармуру фонтан
В палацу закутку глухому.
Там хрест отінює святий
Магометанський золотий
Півмісяць (в символі такому —
Нерозуміння дух сліпий).
Є напис: нищений роками,
Він залишивсь, хоч неясний.
За дивними його значками
Дзюрчить у мармурі вода;
Вона холодними сльозами
Немовчно ніч і день спада.
Так матері не раз ридали
У дні нещадної війни.
Стару бувальщину прознали
Дівчата тої сторони,
І хмурий пам'ятник вони
Фонтаном сліз найменували.

З гучним розлучений життям,
В південнім опинившись краї.
Одвідав я в Бахчисараї
Палац, повитий забуттям.
Серед німотних переходів
Бродив я там, де бич народів,
Татарин бенкети справляв,
Криваві довершивши дії,
І в любовострасті утопав.
Ще й досі пестощами віє
В пустих покоях та садах;
Там грають води, квітнуть рози,

І в'ються виноградні лози,
І стіни в злоті й килимах.
Я там побачив ветхі грати,-
За ними, на своїй весні,
Янтарні чотки розбирати
Рабині мусили сумні.
Я бачив кладовище ханів,
Останнє, селище тиранів.
Стовпи ці, думалось мені,
Під мармуровою чалмою
Про долі вироки страшні
Вели розмову між собою.
Де хани ті? Де той гарем?
Куди все зникло, відлетіло?
Та іншим марив я лицем,
І серце з іншого боліло.
Троянди млосно-запашні
І водограї срібнопінні
Давали забуття мені,
Несли солодке оп'яніння,
І діва чарівною тінню
З'являлась у легкому сні...
.....

Чия ж була то, друзі, тінь?
Чиє лице крізь морок чорний
З'являлось між німих склепінь
Непереможне, непоборне?
Марії образ осяйний
Я бачив чи палку Зарему
В безмежній муці вогняній
Серед безлюдного гарему?
Таку ж я вроду, ще земну,
І милий погляд пам'ятаю —
До неї думу я сумну

В вигнанні щоразу звертаю.
Безумче! годі! перестань,
Не оживляй свого страждання,
Шаленим поривам кохання
Ти заплатив достойну дань.
Отямся; чи ще довго в муках
Тобі кайдани цілувать
І в ліри невстидливих звуках
Своє безумство виливать?

Прихильник муз, прихильник миру,
Забувши й славу, і любов,
О, скоро вас побачу знов,
Веселі береги Салгіру!
Прийду на схил приморських гір,
Видіння згадуючи милі,
І знов таврійські сині хвилі
Мені утішать спраглий зір.
Чудовий край, очей відрада!
Все там живе: сади, ліси,
Янтар і яхонт винограду,
Долини, сповнені краси,
Де оновитись серце раде;
Все кличе мандрівця спочить,
Коли між горами стрімкими,
Над моря водами дзвінкими
Навиклий кінь його біжить,
І в серці покій та відвага,
І хвиля зелено кипить
Навкруг бескетів Аю-Дага...

Переклад М. Рильського